

LOGOPEDIYADA NUTQ BUZILISHLARINING TURLARI, KELIB CHIQUISH SABABLARI VA KORREKSIYALASH USULLARI

Fayzliddinova Laziza Bexzod qizi

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti

Special Pedagogy fakulteti

+998900079105

fayzliddinvalaziza@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada logopediya sohasida uchraydigan asosiy nutq buzilishlarining mazmun-mohiyati, tasnifi, kelib chiqish sabablari va ularni korrektsiyalashning samarali usullari tahlil qilinadi. Nutq insonning kommunikativ faoliyati, tafakkuri va ijtimoiy moslashuvda muhim vosita hisoblanadi. Nutqning tovush talaffuzi, fonematik idrok, lugʻat boyligi, grammatik qurilishi, bogʻlangan nutq va ravonligidagi buzilishlar shaxsning taʼlim olish hamda ijtimoiy munosabatlariga salbiy taʼsir koʻrsatishi mumkin. Maqolada dislaliya, dizartriya, alaliya, afaziya va duduqlanish kabi nutq buzilishlarining asosiy belgilari yoritilgan. Shuningdek, logopedik diagnostikaning bosqichlari, individual korreksion dasturlarni ishlab chiqish, artikulyatsion va fonematik mashqlardan foydalanish, ota-onalar hamda pedagoglar bilan hamkorlik qilish masalalariga alohida eʼtibor qaratilgan. Tadqiqot natijalari nutq buzilishlarini imkon qadar erta aniqlash va kompleks korreksion yondashuvdan foydalanishning muhimligini koʻrsatadi.

Kalit soʻzlar: logopediya, nutq buzilishi, nutq rivojlanishi, dislaliya, dizartriya, alaliya, afaziya, duduqlanish, logopedik diagnostika, korreksiya, kommunikativ koʻnikmalar.

Аннотация

В данной статье рассматриваются основные виды речевых нарушений, встречающиеся в логопедической практике, их причины, особенности проявления и методы коррекционной работы. Речь является важнейшим средством коммуникации, мышления и социальной адаптации человека. Нарушения звукопроизношения, фонематического восприятия, лексики, грамматического строя и плавности речи могут отрицательно влиять на обучение и социальное взаимодействие ребёнка. В статье анализируются дислалия, дизартрия, алалия, афазия и заикание. Особое внимание уделяется логопедической диагностике, индивидуальному подходу, коррекционно-развивающим занятиям, а также взаимодействию логопеда, родителей и педагогов. Подчёркивается необходимость раннего выявления речевых нарушений и своевременного оказания специализированной помощи.

Ключевые слова: логопедия, речевые нарушения, речевое развитие, дислалия, дизартрия, алалия, афазия, заикание, логопедическая диагностика, коррекция, коммуникация.

Abstract

This article examines the main types of speech disorders encountered in speech therapy practice, their causes, characteristics, and correction methods. Speech is an essential means of communication, cognitive development, and social adaptation. Difficulties in speech sound production, phonemic perception, vocabulary, grammar, connected speech, and fluency may negatively affect a child's educational and social development. The article discusses dyslalia, dysarthria, alalia, aphasia, and stuttering. Particular attention is paid to speech therapy assessment, individualized intervention programs, corrective and developmental activities, and cooperation between speech therapists, parents, and teachers. The importance of early identification and timely intervention for speech disorders is emphasized.

Keywords: speech therapy, speech disorders, speech development, dyslalia, dysarthria, alalia, aphasia, stuttering, speech assessment, correction, communication skills.

Nutq insonning ijtimoiy hayotida muhim o'rin egallaydigan murakkab psixofiziologik jarayonlardan biridir. Inson nutq orqali o'z fikrini ifodalaydi, bilim va tajribasini boshqalarga yetkazadi, atrof-muhit bilan munosabatga kirishadi. Ayniqsa, bolalik davrida nutqning me'yorida rivojlanishi bolaning bilish faoliyati, ta'lim olish qobiliyati va ijtimoiy moslashuvi bilan chambarchas bog'liq.

Bolaning nutqi tug'ilgan paytdan boshlab bosqichma-bosqich shakllanadi. Dastlabki ovoz reaksiyalaridan boshlab, alohida so'zlar, sodda gaplar va keyinchalik murakkab grammatik tuzilmalargacha bo'lgan jarayon bolaning umumiy rivojlanishi bilan bog'liq holda kechadi. Mazkur jarayonda turli xil qiyinchiliklarning yuzaga kelishi nutq buzilishlariga sabab bo'lishi mumkin.

Nutq buzilishlari faqat tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish bilan chegaralanmaydi. Ular nutqning tovush, lug'at, grammatik, semantik va kommunikativ jihatlariga ta'sir qilishi mumkin. Shu sababli nutq buzilishlarini o'rganish kompleks yondashuvni talab etadi.

Tadqiqotning maqsadi

Tadqiqotning asosiy maqsadi logopediyada uchraydigan nutq buzilishlarining asosiy turlarini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish, ularning kelib chiqish omillarini aniqlash hamda korreksion-rivojlantiruvchi ishlarning ahamiyatini yoritishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari

Tadqiqot maqsadidan kelib chiqib quyidagi vazifalar belgilandi:

- o nutq buzilishi tushunchasining mazmunini yoritish;

- logopediyada uchraydigan asosiy nutq buzilishlarini tavsiflash;
- nutq buzilishlarining kelib chiqish omillarini tahlil qilish;
- logopedik diagnostikaning ahamiyatini aniqlash;
- korreksion-rivojlantiruvchi ishlarning asosiy yo'nalishlarini ko'rsatish;
- ota-onalar va pedagoglarning nutq buzilishlarini bartaraf etishdagi rolini yoritish.

Tadqiqot metodlari

Maqolani tayyorlash jarayonida ilmiy-pedagogik va logopedik adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish va nazariy xulosalar chiqarish metodlaridan foydalanildi.

Asosiy qism

Nutq buzilishlarining mohiyati

Nutq buzilishi nutq faoliyatining shakllanishi yoki amal qilishidagi me'yoriy jarayonlardan chetlanish sifatida tavsiflanadi. Buzilish nutqning alohida komponentiga yoki bir vaqtning o'zida bir nechta komponentiga ta'sir qilishi mumkin.

Logopedik amaliyotda nutq buzilishlarini aniqlashda bolaning yoshi, umumiy rivojlanishi, eshitish holati, artikulyatsion apparati, psixologik xususiyatlari va nutqiy muhiti hisobga olinadi.

Dislaliya

Dislaliya — eshitish va intellektual rivojlanishning saqlangan holatida ayrim tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish bilan namoyon bo'ladigan nutq buzilishidir.

Bola tovushni almashtirishi, tushirib qoldirishi yoki noto'g'ri talaffuz qilishi mumkin. Ayrim holatlarda bir vaqtning o'zida bir nechta tovush guruhlarida kamchiliklar kuzatiladi.

Dislaliyani korreksiyalashda artikulyatsion apparat harakatlarini rivojlantirish, fonematik eshituvni shakllantirish, tovushni to'g'ri hosil qilish va uni mustaqil nutqda avtomatlashtirish muhim hisoblanadi.

Dizartriya

Dizartriya nutq apparati harakatlarini boshqarishdagi buzilishlar bilan bog'liq nutq buzilishidir. Unda tovush talaffuzi bilan bir qatorda ovoz, nutq sur'ati, ritmi va intonatsiyasi ham o'zgarishi mumkin.

Dizartriyada korreksion ishlar bolaning individual imkoniyatlariga mos ravishda tashkil etiladi. Artikulyatsion gimnastika, nafas mashqlari, ovoz ustida ishlash va nutqning motor komponentlarini rivojlantirish korreksiyaning muhim yo'nalishlaridan hisoblanadi.

Alaliya

Alaliya — nutqning rivojlanishi yoki shakllanishining yetarli darajada amalga oshmasligi bilan tavsiflanadigan murakkab nutq buzilishidir.

Bunday bolalarda soʻz boyligining cheklanganligi, soʻzlarni oʻzlashtirishning qiyinligi, gap tuzishdagi kamchiliklar va grammatik shakllarni qoʻllashdagi qiyinchiliklar kuzatilishi mumkin.

Alaliya bilan ishlashda bolaning nutqni tushunishi, lugʻat boyligi, grammatik tuzilmalardan foydalanishi va bogʻlangan nutqini rivojlantirishga kompleks yondashiladi.

Afaziya

Afaziya ilgari shakllangan nutq faoliyatining miya faoliyatidagi shikastlanish natijasida buzilishi bilan tavsiflanadi. Bu holatda inson soʻzlarni topish, gapirish, nutqni tushunish, oʻqish yoki yozishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin.

Afaziyada logopedik yordam rehabilitatsiyaning muhim tarkibiy qismi boʻlib, saqlangan nutq imkoniyatlaridan foydalanish, buzilgan funksiyalarni tiklash yoki mavjud imkoniyatlarni kompensatsiya qilishga qaratiladi.

Duduqlanish

Duduqlanish nutqning ravonligi buzilishi boʻlib, tovush yoki boʻgʻinlarning takrorlanishi, tovushlarni choʻzish va nutq jarayonidagi majburiy toʻxtalishlar bilan namoyon boʻlishi mumkin.

Duduqlanishning kelib chiqishida turli biologik, psixologik va ijtimoiy omillar ishtirok etishi mumkin. Shuning uchun korreksion yondashuv ham individual boʻlishi zarur.

Korreksiya jarayonida nutq surʼatini tartibga solish, nafas olishni boshqarish, kommunikativ vaziyatlarda oʻzini erkin tutish va nutqiy faollikni rivojlantirishga qaratilgan mashqlardan foydalaniladi.

Nutq buzilishlarining kelib chiqish omillari

Nutq buzilishlari koʻp omilli xususiyatga ega. Ularning shakllanishida biologik, nevrologik, psixologik va ijtimoiy omillar muhim oʻrin tutishi mumkin.

Biologik omillar qatoriga bolaning rivojlanishidagi ayrim oʻziga xosliklar, eshitishdagi muammolar va homiladorlik yoki tugʻruq davridagi ayrim asoratlar kirishi mumkin.

Nevrologik omillar markaziy va periferik asab tizimining ayrim zararlanishlari bilan bogʻliq boʻlishi mumkin.

Psixologik va ijtimoiy omillar ham ayrim nutq muammolarining namoyon boʻlishiga taʼsir qilishi mumkin. Shu bilan birga, har bir bolaning nutq buzilishi individual xususiyatga ega boʻlgani sababli sabablarni aniqlashda mutaxassis tomonidan kompleks baholash zarur.

Logopedik diagnostika

Nutq buzilishlarini korreksiyalashdan oldin logopedik diagnostika oʻtkazilishi muhimdir. Diagnostika natijasida nutqning qaysi komponentlari buzilgani va korreksion ishning qaysi yoʻnalishlariga ustuvor ahamiyat berish kerakligi aniqlanadi.

Diagnostika jarayonida quyidagi jihatlar baholanishi mumkin:

- tovush talaffuzi;
- fonematik eshituv;
- faol va passiv lugʻat;
- grammatik nutq;
- bogʻlangan nutq;
- nutqning ravonligi;
- artikulyatsion apparat faoliyati;
- kommunikativ koʻnikmalar.

Diagnostika natijalari asosida individual korreksion dastur tuziladi.

Korreksion-rivojlantiruvchi ishlar

Logopedik korreksiya nutq buzilishining turi va bolaning individual xususiyatlariga qarab tashkil qilinadi.

Asosiy korreksion yoʻnalishlar quyidagilardan iborat:

Artikulyatsion mashqlar. Nutq aʼzolarining harakatchanligi va muvofiqligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Fonematik eshituvni rivojlantirish. Oʻxshash tovushlarni farqlash va toʻgʻri idrok qilish koʻnikmasini shakllantiradi.

Tovush talaffuzini korrektsiyalash. Notoʻgʻri talaffuz qilinadigan tovushlarni shakllantirish va mustahkamlashga qaratiladi.

Lugʻat boyligini kengaytirish. Bolaning yangi soʻzlarni oʻzlashtirishi va ulardan faol foydalanishini taʼminlaydi.

Grammatik nutqni rivojlantirish. Soʻzlarni grammatik jihatdan toʻgʻri qoʻllash va gap tuzish koʻnikmalarini rivojlantiradi.

Bogʻlangan nutqni shakllantirish. Hikoya qilish, qayta hikoyalash va mustaqil fikr bildirish qobiliyatini rivojlantiradi.

Kommunikativ koʻnikmalarni rivojlantirish. Bolaning kundalik hayotda nutqdan samarali foydalanishiga yordam beradi.

Ota-onalar va pedagoglar bilan hamkorlik

Nutq buzilishlarini korrektsiyalash samaradorligi logopedik mashgʻulotlar bilan bir qatorda bolaning kundalik nutqiy muhitiga ham bogʻliq.

Ota-onalar bola bilan muntazam suhbatlashishi, kitob oʻqib berishi, rasmlar asosida hikoya tuzishga undashi va bolaning javoblarini sabr bilan tinglashi kerak. Bola nutqidagi kamchiliklar uchun uni kamsitish yoki masxara qilish mumkin emas.

Pedagoglar esa bolaning nutqiy imkoniyatlarini hisobga olib, taʼlim jarayonida individual yondashuvdan foydalanishi lozim. Logoped, pedagog va ota-onalar oʻrtasidagi muntazam hamkorlik korreksion ishlarning izchilligini taʼminlaydi.

Muhokama

Nutq buzilishlarini o'z vaqtida aniqlash zamonaviy logopediyaning muhim vazifalaridan biridir. Erta yoshdan boshlab bolaning nutq rivojlanishini kuzatish muammolarni dastlabki bosqichlarda aniqlash imkonini beradi.

Shuni ham hisobga olish kerakki, barcha bolalar nutqi bir xil sur'atda rivojlanmaydi. Ayrim talaffuz xatolari ma'lum yosh davrida rivojlanishning tabiiy bosqichi bo'lishi mumkin. Biroq nutq rivojlanishidagi sezilarli, davomli yoki bolaning kundalik muloqotiga xalaqit beradigan qiyinchiliklar mutaxassis tomonidan baholanishi kerak.

Korreksion ishlarning samaradorligi faqat bitta metodga emas, balki kompleks yondashuvga bog'liq. Logopedik mashg'ulotlarni bolaning individual ehtiyojlari, yoshi, psixologik holati va mavjud nutq imkoniyatlariga moslashtirish muhimdir.

Natijalar

Nazariy tahlil asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

- nutq buzilishlari turli ko'rinish va darajada namoyon bo'ladi;
- ularning kelib chiqishida bir nechta omillar ishtirok etishi mumkin;
- diagnostika korreksion ishlarni rejalashtirishning muhim bosqichidir;
- individual korreksion dasturdan foydalanish nutq rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga yordam beradi;
- ota-ona, pedagog va logoped hamkorligi korreksion jarayonning izchilligini oshiradi;
- nutq buzilishlarini imkon qadar erta aniqlash va mutaxassis yordamidan foydalanish muhimdir.
-

Xulosa

Logopediya nutq buzilishlarini o'rganish, tashxislash, korreksiyalash va ularning oldini olishga qaratilgan muhim ilmiy-amaliy soha hisoblanadi. Dislaliya, dizartriya, alaliya, afaziya va duduqlanish kabi nutq buzilishlari o'ziga xos klinik-pedagogik xususiyatlarga ega bo'lib, ularning har biri individual yondashuvni talab qiladi.

Nutq buzilishlarini bartaraf etishda faqat logopedik mashg'ulotlarning o'zi bilan cheklanib qolmasdan, bolaning umumiy rivojlanishi, oiladagi nutqiy muhit, ta'lim sharoiti va kommunikativ ehtiyojlarini ham hisobga olish lozim.

Shu sababli logoped, ota-ona, pedagog va zarurat bo'lganda boshqa mutaxassislarning o'zaro hamkorligi kompleks yordamning muhim sharti hisoblanadi. Nutq buzilishlarini erta aniqlash, to'g'ri diagnostika qilish va muntazam korreksion ishlarni tashkil etish bolaning kommunikativ imkoniyatlarini rivojlantirish hamda uning ta'lim va ijtimoiy muhitga muvaffaqiyatli moslashuviga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Волкова Л. С. **Логопедия: учебник для студентов дефектологических факультетов педагогических вузов.** — Москва: Владос.
2. Левина Р. Е. **Основы теории и практики логопедии.** — Москва: Просвещение.
3. Жукова Н. С., Мастюкова Е. М., Филичева Т. Б. **Логопедия.** — Москва: Просвещение.
4. Филичева Т. Б., Чиркина Г. В. **Устранение общего недоразвития речи у детей дошкольного возраста.** — Москва.
5. Лурия А. Р. **Основы нейропсихологии.** — Москва: Академия.
6. Филичева Т. Б., Чиркина Г. В. **Коррекционное обучение и воспитание детей с общим недоразвитием речи.** — Москва.
7. Архипова Е. Ф. **Коррекционная работа с детьми с церебральным параличом.** — Москва.
8. Ковшиков В. А. **Экспрессивная алалия.** — Москва.
9. Волкова Г. А. **Логопедическая ритмика.** — Москва.
10. Смирнова И. А. **Логопедия: иллюстрированный справочник.** — Санкт-Петербург.
11. Ayres A. J. **Sensory Integration and the Child.** — Los Angeles.
12. Owens R. E. **Language Development: An Introduction.** — Pearson.